

Chyła, Piotr

"Wszystko co jest dobre i piękne należy do nas" : w 15. rocznicę śmierci Hansa Ursa von Balthasara

Studia Redemptorystowskie nr 1, 145-164

2003

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WSZYSTKO CO JEST DOBRE I PIĘKNE NALEŻY DO NAS

W 15. ROCZNICĘ ŚMIERCI HANSA URSA VON BALTHASARA

„Wszystko to co jest dobre i piękne
należy do nas”
Justyn (*Apol.* II, 13)

„Nasza myśl i miłość powinna przenikać
ciało rzeczy na podobieństwo promieni x,
aby ukazać i rozświetlić w nich *Boskie struktury*.
Dlatego też każdy myśliciel musi być wierzącym”
Hans Urs von Balthasar (*Das Weizenkorn*)

Czy można opisać życie człowieka na kilkunastu kartkach papieru? Z pewnością – nie. Tak jak nie można powtórzyć życia, tak samo nie sposób przelać go na papier. Pozostanie ono zawsze tajemnicą. Dość pomyśleć, iż nasze własne życie jest dla nas samych tajemnicą, która zdumiewa i zaskakuje. Można jednak podejść do niego z pokorą i szacunkiem, zachwycić i zadziwić się nim, niejako przeświecić je promieniami, które płyną z *wysoka*, by ukazać w nim światło tego, „w Którym żyjemy, poruszamy się i jesteśmy” – Chrystusa.

Rankiem 26 czerwca 1988, piętnaście lat temu, nieoczekiwanie, zmarł Hans Urs von Balthasar, szwajcarski teolog, filozof i germanista. Człowiek, o którym Henri de Lubac napisał: *najbardziej świątliwy człowiek jego czasów ... posiadający encyklopedyczną wiedzę odnoszącą się do całej zachodniej kultury*¹. Ilość napisanych przez niego książek i artykułów jest wprost niewiarygodna zaś wachlarz podjętych zagadnień oraz podniesionych problemów wprost przytłacza. Zdumiewa jego

¹ Henri de Lubac, *A Witness to Christ in the Church*, *Communio* (wyd. angielskie) 3 (1975) 230 – tłum. wł. Wydanie polskie: *Międzynarodowy Przegląd Teologiczny Communio*, 8 (1988) nr 6, 8-29.

wiedza i zamiłowanie do literatury, filozofii, ojców kościoła i teologii, sztuki, muzyki i teatru. Ten wybitny człowiek nigdy nie podjął się systematycznych akademickich wykładów. Kiedy w 1939 roku zaproponowano mu wykłady na rzymskim Gregorianum, bez cienia wątpliwości odrzucił je i zajął się duszpasterstwem studentów w Bazylei. Wydaje się, iż von Balthasar świadomie unikał zewnętrznych struktur i zaangażowań, które mogłyby przytłamsić jego wolność myślenia i poszukiwania, którą tak bardzo miłował. Po jego śmierci odnaleziono ukończony manuskrypt jego ostatniego dzieła, małej książeczki uchodzącej za duchowy testament zatytułowanej *Wenn ihr nicht werdet wie dieses Kind* (Dopóki nie staniecie się jak to dziecko)².

Od jakiegoś czasu na polskim rynku wydawniczym zaczęły ukazywać się, co prawda pomniejsze, dzieła tego wybitnego teologa z Bazylei³. Wzrastające wciąż zainteresowanie jego myślą świadczy, iż pozostawił po sobie najwyższej klasy dorobek literacki zaś swoim życiem ukazał, że *ludzki umysł musi być otwarty na nieskończoność*⁴.

Niniejszy artykuł ma na celu spojrzenie na postać Hansa Ursa von Balthasara; na jego życie i środowisko, w którym wzrastał; na wybitnych ludzi, których spotykał; na wybory, których dokonywał. Spróbujemy prześwietlić życie myśliciela z Bazylei tak, by zobaczyć w nim owe *Boże struktury*, którymi się kierował i którym pozostał zawsze posłuszny i wierny.

PODSTAWOWE DANE BIOGRAFICZNE

Tak wspomina von Balthasara członek jego rodziny Ojciec Peter Henrici: *Dla wszystkich nas, on był za wielki. Podczas rozmowy z grupą przyjaciół, czy to stojąc czy, jak to preferował, spacerując, on był dosłownie głową i ramionami ponad innymi. Jego wiedzą i osądem także przewyższał tych, z którymi rozmawiał. Musiałeś na niego patrzeć*

² Hans Urs von Balthasar, *Wenn ihr nicht werdet wie dieses Kind*, Ostfildern 1989.

³ *Modlitwa i kontemplacja*, Kraków 1965, *Kim jest chrześcijanin*, Paris 1971, *Duch chrześcijański*, Paris 1977, *W pełni wiary*, Kraków 1990, *Światło Słowa. Szkice na temat czytań medycznych*, Poznań 1995, *Teologia dziejów*, Kraków 1996, *Chrześcijanin i lęk*, Kraków 1997, *Credo*, Kraków 1997, *Wiarygodna jest tylko miłość*, Kraków 1997, *Czy Jezus nas zna? Czy my znamy Jezusa?*, Kraków 1998, *Czy wolno mieć nadzieję, że wszyscy będą zbawieni?*, Tarnów 1998, *Catholica. Wierzę w Kościół powszechny*, Poznań 1998, *Prawda jest symfoniczna*, Poznań 1998, *Medytacja chrześcijańska*, Poznań 1998, *Różaniec. Zbawienie świata w modlitwie maryjnej*, Warszawa 1998, *Kim jest chrześcijanin?*, Kraków 1999, *Wierczysz rok darami swojej dobroci*, Kraków 1999, *Burzenie bastionów*, Kraków 1999, *I ty masz słowa życia wiecznego*, Kraków 2000, *O zadaniach filozofii katolickiej w czasach współczesnych*, Kraków 2003, oraz prace poświęcone teologii von Balthasara: S. Buzik, *Dramat odkupienia. Kategorie dramatyczne w teologii na przykładzie R. Girarda, H. U. von Balthasara i R. Schweigera*, Tarnów 1997, I. Bokwa, *Trynitarno-Chryzologiczna interpretacja eschatologii w ujęciu Hansa Ursa von Balthasara*, Radom 1998, E. Piotrowski, *Teodramat. Dramatyczna soteriologia Hansa Ursa von Balthasara*, Kraków 1999, K. T. Wencel, *Hans Urs von Balthasar. Teologia Cniewy*, Kraków 2001, M. Pyc, *Chrystus Piękno – Dobro – Prawda. Studium chryzologii Hansa Ursa von Balthasara w jej trylogicznym układzie*, Poznań 2002.

⁴ Por., Hans Urs von Balthasar, A Résumé of My Thought, w *Hans Urs von Balthasar. His Life and Work*, San Francisco: Ignatius Press, 1991, 14.

do góry. Bez zasiadania na piedestale potrafił on widzieć daleko i szeroko. Jednak nigdy nie pozwolił na to, byś odczuł jego wyższość. Nigdy nie patrzył na kogoś z góry. Tylko od czasu do czasu wydawał się zapominać, iż inni nie są obdarowani takimi samymi talentami i niewiarygodną zdolnością do pracy tak jak on. Jego osąd poglądów lub książek mógł czasami brzmieć szorstko, opryskliwie, nawet włączając, jednak, gdy to się zdarzało, on po prostu wyrażał to jak wiele wymagał od samego siebie, od jego środowiska w jakim żył, a przede wszystkim, od wszystkiego, co wiązało się z Kościołem. „Tylko to co najlepsze jest wystarczające dla Ciebie” powiedział kiedyś do współbrata, „w ludziach, w poglądach, w wymaganiach stawianych samemu sobie”⁵.

Hans Urs von Balthasar urodził się 12 sierpnia 1905 roku w Lucernie. Ojciec Hansa, Oscar Ludwig Carl von Balthasar (1872-1946) przez wiele lat, jako kantonalny architekt, zajmował się konserwacją budowli tak świeckich jak sakralnych. Matka Hansa, Gabrielle Pietzcker (1882-1929) była współzałożycielką oraz naczelnym sekretarzem Szwajcarskiej Ligi Katolickich Kobiet. Poprzez swą matkę Hans był spokrewniony z węgierskim biskupem męczennikiem Aporem von Győr, zastrzelonym przez rosyjskich żołnierzy w 1944 za udzielanie schronienia zbiegom. Hans Urs był pierwszym dzieckiem rodziny von Balthasar. Młodszy brat Hansa, Dieter służył w Gwardii szwajcarskiej w randze oficera zaś siostra, Renée (1908-1986) przez wiele lat była przełożoną generalną Sióstr Franciszkanek od Świętej Marie des Anges.

Wiele lat dzieciństwa Hans spędził w pensjonacie Felsberg, prowadzonym przez jego babkę, gdzie dorastał w towarzystwie swej, tylko o kilka lat starszej, ciotki. Klimat i styl życia jak prowadzono w Felsberg był na pewno pierwszym i ważnym etapem w kulturalnym oraz intelektualnym rozwoju małego Hansa. Było to miejsce odwiedzane przez licznych zagranicznych gości gdzie, niejako naturalnie, rozmawiano w trzech językach (niemieckim, francuskim i angielskim). Pensjonat w Felsberg był świadkiem wojennej pożogi goszcząc w swych progach rannych francuskich żołnierzy oraz później w 1918 roku gościł w swych progach członków królewskiej rodziny Habsburgów.

Dzieciństwo von Balthasara naznaczone było także bardzo wcześnie ujawnionymi zdolnościami muzycznymi. Od wczesnych lat cieszył się doskonałą pamięcią oraz szerokimi zainteresowaniami. Lekcje fortepianu pobierał u nauczycielki Klary Schurmann, która wdrażała go w arkaną muzyki Mendelssohna, Strausa, Mahlera i Schönberga. W swoim dziele *Unser Auftrag. Bericht und Entwurf*⁶ napisze: *Począwszy od pierwszych wstrząsających doznań muzycznych – Msza S-dur Schuberta (od około 5 roku) oraz Patetyczna Czajkowskiego (około 8 roku) spędzałem*

⁵ Por. Peter Henrici, A Sketch of von Balthasar's Life, in *Hans Urs von Balthasar. His Life and Work*, San Francisco: Ignatius Press, 1991, 7. Ta część artykułu w znacznej mierze opierać się będzie na opracowaniu Ojca Henrici, znającego bardzo dobrze rodzinę i życie von Balthasara.

⁶ Hans Urs von Balthasar, *Unser Auftrag. Bericht und Entwurf*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1984, 30, op.cit w *A Sketch of von Balthasar's Life*, 9.

niekończące się godziny przy fortepianie. W Engelbergu miałem także okazję uczestniczyć w granych przez orkiestrę Mszach i operach. Jednak kiedy wraz z moimi przyjaciółmi przeniosłem się do Feldkirch by ukończyć ostatnie dwa i pół roku szkoły, mieszczący się tam „muzyczny wydział” był tak głośny, iż straciliśmy ochotę do gry. Kilka semestrów na uniwersytecie w biednym, prawie wygłodniałym, powojennym Wiedniu zrekompensowały się wielością koncertów, oper i Mszy. Miałem przywilej mieszkania z Rudolfem Allerseem – lekarzem, filozofem, teologiem, tłumaczem św. Anzelma i Tomasza. Wieczorami, bardzo często, graliśmy na fortepianie całą symfonię Mahlera w transkrypcji na fortepian... Kiedy wstąpiłem do Jezuitów muzyka automatycznie została zakończona⁷.

Pierwsze lata gimnazjum Hans, spędził w benedyktyńskiej szkole w Engelberg (opactwo pośrodku gór niedaleko Lucerny). Potem przeniósł się do Feldkirch w Austrii. W 1923 roku po zdaniu egzaminów w Zurichu, Hans rozpoczął studia niemieckiej literatury, filozofii i indoeuropejskich języków we Wiedniu, Berlinie i Zurichu. W dniu 27 października 1928 roku obronił doktorat na uniwersytecie w Zurychu z notą *summa cum laude*. Jego rozprawa doktorska liczyła 219 stron i nosiła tytuł: *Geschichte des eschatologischen Problems in der modernen deutschen Literatur* (Historia problemu eschatologicznego we współczesnej literaturze niemieckiej)⁸.

Tuż przed obroną doktoratu latem 1927 roku von Balthasar odprawił trzydziestodniowe rekolekcje w Wyhlen w pobliżu Bazylei. Wydarzenie to może być z pewnością nazwane zwrotnym punktem w życiu 23-letniego Hansa. Przed tymi rekolekcjami młody von Balthasar nie myślał o wstąpieniu do zakonu czy byciu księdzem. Jego życie wydawało się być *właściwie ukierunkowane i ułożone*. A jednak 31 października 1929 roku wstępuje do nowicjatu Jezuitów w okolicy Feldkirch. To, co wydarzyło się podczas letnich rekolekcji w Wyhlen może być określone słowami, iż *Bóg uderzył w Hansa jak grom z jasnego nieba*. Jeszcze po latach von Balthasar będzie wspominał: *Narwet teraz, po trzydziestu latach, mogę przenieść się do tych dawnych ścieżek w Schwartzwaldzkim lesie, niedaleko Bazylei, i odnaleźć drzewo pod którym zostałem uderzony jak przez błyskawicę ... A jednak tym co oświeciło mój umysł nie była ani teologia, ani kapłaństwo. To było po prostu to: nie masz nic do wybrania, zostałeś powołany. Nie będziesz służył, zostałeś wzięty na służbę. Nie czyni żadnych planów, jesteś tylko małym kamyczkiem w od dawna gotowej mozaice. To, co miałem czynić było: pozostawić wszystko i pójść za, bez czynienia planów, bez życzeń i intuicji. Wszystko to co miałem czynić to czekać i patrzeć na co mógłbym się przydać⁹.*

Swoje powołanie von Balthasar porównywał do przypadku celnika Lewiego i Szawła prześladowcy chrześcijan, których Chrystus powołał w całkowicie

⁷ Ibid., op.cit w *A Sketch of von Balthasar's Life*, 9 (tłum. wł). Część tłumaczenia tej wypowiedzi można znaleźć w Korneliusz T. Wencel, *Hans Urs von Balthasar: Teologia Chwały*, Kraków: M, 2001, 23.

⁸ E. Guerriero, *Hans Urs von Balthasar: Eine Monographie*, Freiburg 1993, 30, op.cit w *Teologia Chwały*, 25.

⁹ Por., *Pouquoi je me suis fait prêtre*. Témoignages recueillis par Jorge et Ramón Sans Vila, wyd. Centre Diocésain de Documentation, Tournai, 1961, 21, op.cit w *A Sketch of von Balthasar's Life*, 11.

niespodziewany sposób. *Na tym etapie chodziło o poddanie się. Jeśli bym znał wtedy Instytutu Świeckie, mógłbym znaleźć rozwiązanie na dręczący mnie problem przez świecką profesję. Przez problem rozumiem tutaj kwestię jak oddać się całym do Bożej dyspozycji*¹⁰.

Po wstąpieniu do Jezuitów nadszedł dla von Balthasara czas regularnej formacji: dwa lata nowicjatu; dwa lata (zamiast trzech) filozofii w Pullach w pobliżu Monachium i cztery lata teologii w Fourvière koło Lyonu. Te studia zakończyły się podwójnym licencjatem z filozofii i teologii. Von Balthasar nigdy nie zdobył doktoratu z tychże przedmiotów. Dla młodego von Balthasara studia filozoficzne w Pullach bardzo różniły się od tych, do których zdążył się przyzwyczaić. W jego opinii studia filozofii, jakie odbywał były jak *usychanie na pustyni neo-scholastyциzmu*¹¹. Fourvière nie okazało się bardziej stymulujące od Pullach. *Na wykładach nie słyszało się nic o nouvelle théologie*. Patrząc wstecz w 1946 roku, jeszcze jako Jezuita, pisał: *Cały okres moich studiów w Towarzystwie był ponurą walką z mrocznością teologii, z tym, co ludzie odczytali z chwały objawienia. Nie mogłem znieść takiego przedstawienia Słowa Bożego. Mógłbym uderzyć biczem z furją Samsona. Czulem się jakbym rozdzierał, z siłą Samsona, całą świątynię, grzebiąc mnie samego pod jej gruzami. Działo się tak gdyż, pomimo poczucia powołania, chciałem realizować moje własne plany i żyłem w stanie bezgranicznego oburzenia. Prawie nikomu o tym nie mówiłem. Przywara rozumiał; nie musiałem nic mówić. W przeciwnym razie nikt by mnie nie rozumiał. Napisałem „Apokalipse” z wielką determinacją i stanowczością, za jakąkolwiek cenę, by odbudować świat od jego fundamentów. To w Bazylei, a szczególnie pełen dobroci komentarz do Św. Jana, ukierunkowałem moją agresywną wolę ku prawdziwej „indifferentia”*¹².

W dniu 26 lipca 1936 roku wraz z dwudziestu jeden współbraćmi przyjął święcenia kapłańskie z rąk kardynała Faulhabera. Pierwszą Mszę Świętą sprawował w skromnym rodzinnym gronie w prywatnej kaplicy w Lucernie. Na swoim obrazku prymicyjnym wypisał motto: *Benedixit, fregit, deditque*. Podczas homilii ze szczególnie podkreślił słowa *lamał*.

Po święceniach został wysłany do pracy przy czasopiśmie *Stimmen der Zeit*, ale był to przede wszystkim czas na dokończenie pisania książek, nad którymi pracował. I tak w 1936 ukazuje się tłumaczenie „Komentarza do Psalmów” św. Augustyna¹³ a po roku ukazuje się pierwszy tom *Apokalipse*¹⁴. Jest to też czas, kiedy poznaje bliżej braci Rahnerów, Hugo i Karla.

¹⁰ Ibid., 9, op.cit, ibid, 12.

¹¹ Hans Urs von Balthasar, *Rechenschaft* 1965, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1965, 34, op. cit w *A Sketch of von Balthasar's Life*, 12.

¹² Adrienne von Speyr, *Erde und himmel. Ein Tagebuch. Zweiter Teil II: Die Zeit der grossen Diktate*, wraz ze wstępem napisanym przez von Balthasara, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1975, 195n, op.cit in *A Sketch of von Balthasar's Life*, 13 (z j. ang., tłum. wł).

¹³ *Aurelius Augustinus, Über die Psalmen*. Wybór, wprowadzenie i przekład Hans Urs von Balthasar, Lipsiae 1936.

¹⁴ Hans Urs von Balthasar, *Apokalipse der deutschen Seele. Studien zu einer Lehre von letzten Haltungen* v.I: *Der deutsche Idealismus*, Salzburg, 1937.

Kiedy Europa pogrążała się w wojennej tragedii Ojciec von Balthasar otrzymał propozycję wykładów na rzymskim Gregorianum. Miał tam założyć Instytut Ekumeniczny. Propozycja ta zostaje odrzucona a von Balthasar wybiera pracę ze studentami w Bazylei.

Należy tutaj zaznaczyć, iż sytuacja, w jakiej znaleźli się jezuici w tamtym czasie była bardzo trudna. Ich obecność na terenie Szwajcarii mogła być określona jako *tolerowani*. Nie mogli podejmować żadnej aktywności kościelnej i edukacyjnej. Ich obecność mogła zaznaczyć się jedynie poprzez obecność w życiu publicznym szczególnych osobowości. Do takich zapewne należał von Balthasar. Wraz z przybyciem do Bazylei angażuje się we wzmożoną działalność literacką. Tłumaczy na rzecz publikacji *Series Europa* będącej częścią Klosterberg collection. Była to próba ocalenia, w obliczu wojny, europejskiej myśli. Z pośród pięćdziesięciu tomów von Balthasar tłumaczy dziesięć: Goethe, Novalis, Nietzsche (trzy tomy), Brentano i Borchardt. Pracuje jednocześnie nad tłumaczeniem dzieł Claudela, Peguy'ego, Bernanosa i Mauriaca. W 1941 roku von Balthasar opublikował *Kosmische Liturgie*¹⁵.

Jego praca ze studentami była także bardzo absorbująca. Von Balthasar nie tylko sam angażował się w przygotowanie wykładów dla studentów, ale zapraszał na nie wielu gości, z których należy wymienić chociażby: Hugo Rahner, Max Müller, Otto Karrer, Alois Dempf, Gustav Siewerth, Alfons Deissler, Gottlieb Söhngen, Oscar Bauhofer, Josef Bernhart, Martin Buber, Karl Rahner, Adolf Portmann, Yves Congar, Walter Dirks, Eugen Biser, Henri de Lubac – osoby, które zaliczały się do grona przyjaciół lub znajomych von Balthasara. Jest on również często zapraszany do innych studenckich ośrodków takich jak Zurich, Bern czy Freiburg. Ponadto podkreślić należy jego zaangażowanie w grupy studenckie: *Akademischen Gesellschaft Renaissance* i *Studentische Schulungsgemeinschaft* (założona przez von Balthasara w 1941).

W tym czasie von Balthasar poznał i zaprzyjaźnił się z Robertem Rastem (1929-1946) młodym studentem filozofii pochodzącym z Lucerny – osobą określaną jako najbliższą von Balthasarowi. To on był inspiratorem założenia *Schulungsgemeinschaft*. Tak jak von Balthasar uwielbiał literaturę, a sam opublikował kilka artykułów oraz książkę *Von Sinn der Kultur*. Po ośmiu semestrach studiów zdobywa doktorat i wstępuje do Jezuitów. Jednakże jego wątłe zdrowie się pogarsza i umiera 16 maja 1946 roku. Von Balthasar bardzo przeżył utratę swego młodego przyjaciela. Zresztą rok 1946 okaże się dla niego obfity w stratę.

To, co następuje po roku 1945 może być określone jako kryzys w życiu von Balthasara. Wspominaliśmy już o śmierci jego przyjaciela Roberta Rasta. Do tego życiowy los dorzuca chorobę i śmierć Ojca oraz chorobę nerwową współbrata i przyjaciela E. Przywary¹⁶.

¹⁵ *Kosmische Liturgie. Höhe und Krise des griechischen Weltbildes bei Maximus Confessor*, Freiburg 1941.

¹⁶ W tym czasie publikuje *Das Herz der Welt*, Zürich 1945.

W sierpniu 1946 roku składa śluby wieczyste. Od tego momentu zaczyna rysować się konieczność kolejnego bolesnego wyboru w życiu von Balthasara. Jego znajomość i z Adrienne von Speyr oraz ich wspólne dzieło: *Johannes-gemeinschaft*, zaczyna wzbudzać kontrowersje. Stawało się coraz to bardziej jasne, iż Towarzystwo Jezusowe nie będzie mogło wziąć na siebie odpowiedzialności za rodzące się dzieło. W kwietniu 1947 roku von Balthasar rozmawia w tej sprawie ze swym przełożonym generalnym J. Janssem, jednak rozmowa nie przynosi oczekiwanych rezultatów. W tym też czasie podnosi się krytyka pism von Balthasara¹⁷. We wrześniu tego samego roku von Balthasar udaje się do Niemiec, aby pomóc E. Przywarze w jego powrocie do Bazylei, gdzie powoli ten drogi przyjaciel von Balthasara dojdzie do zdrowia. Już 26 listopada 1947 roku miała miejsce druga rozmowa z Ojcem Janssem. Generał wysłał von Balthasara do Lyonu gdzie następuje dyskusja z O. Rondet. Niestety O. Rondet nie okazuje się wielkim entuzjastą Wspólnoty Św. Jana i dystansuje się od wizji i misji von Speyr. Również biskup Bazylei Franziskus von Streng wyraża swe wątpliwości odnośnie Wspólnoty Św. Jana. W takiej sytuacji Generał Jezuitów wysłał von Balthasara, by odprawił rekolekcje i podjął ostateczną decyzję. I tak w czerwcu 1948 roku w Barollières w pobliżu Lyonu von Balthasar podejmuje decyzję o opuszczeniu Towarzystwa Jezusowego. Następujący po tym czas osiemnastu miesięcy był dla von Balthasara czasem poszukiwania biskupa, który przyjąłby go do diecezji zaś współbracia próbowali odwieść go od powziętej decyzji. Po kolejnej wymianie listów z Generałem Jezuitów, von Balthasar opuścił Towarzystwo Jezusowe 11 lutego 1950 roku. Był to dla von Balthasara bardzo trudny krok, decyzja, która będzie ranić przez całe jego życie, jednak powzięta w posłuszeństwie Bożej woli. Świadczą o tym fragmenty listu wysłanego do współbraci: *Zdobyłem się na ten krok, ciężki dla obu stron, po długim badaniu pewności, jaką osiągnąłem poprzez modlitwę, iż zostałem wezwany przez Boga dla pewnego ściśle określonego zadania w Kościele. Towarzystwo nie mogło pozwolić mi na to, abym całkowicie zaangażował się w wypełnienie tych zadań ... Tak więc, dla mnie ten uczyniony krok oznacza zastosowanie się do Chrześcijańskiego posłuszeństwa Bogu, który w każdym czasie ma rację, by powołać człowieka z jego fizycznego domu lub małżeństwa, ale także z jego wybranego duchowego domu w zakonie, aby posłużyć się nim dla Jego celów w Kościele. Jakikolwiek wypływające z tego faktu korzyści lub troski*

¹⁷ Dominikanin M. Labourdette na łamach *Revue Thomiste* poddaje krytyce lionskie czasopisma: *Theologie* oraz *Source Chretienne* zarzucając von Balthasarowi niebezpieczną próbę stosowania kategorii estetycznych w teologii, por., M. Labourdette, *La theologie et ses sources* w *Revue Thomiste* 46 (1946), 353-371 op.cit. K. T. Wencel, *Teologia Chwały*, 32, zaś inny dominikanin Garrigou-Lagrange na łamach *Angelicum* widzi w „nowej teologii” pewną drogę w kierunku modernizmu por., R. Garrigou-Lagrange, *La nouvelle theologie ou va-t-elle?* W *Angelicum* 23 (1946), 126-145, op.cit w K.T. Wencel, *Teologia Chwały*, 33.

¹⁸ Por., *A Sketch of von Balthasar* 3 *Life*, 21, (tłum. wł Do końca swego życia von Balthasar będzie zwracał się o ponowne przyjęcie do Jezuitów. Jego prośba nie mogła być nigdy pozytywnie rozpatrzona ze względu na fakt, iż wiązała się ona zawsze z wzięciem odpowiedzialności za Wspólnotę Świętego Jana. Przy okazji wybrania von Balthasara na kardynała, Generał Jezuitów chciał ofiarować mu kościół św. Ignacego jako jego kościół tytularny. Jednak i po przedsięwzięciu upadło z powodu kanonicznym problemów (por., *ibid.*, 22).

odnoszące się do świeckiego wymiaru nie podlegały dyskusji i nie były brane pod uwagę¹⁸. Dopiero po śmierci Adrienne dowiedzieliśmy się z książeczki jej poświęconej: *Dla mnie Towarzystwo było najukochańszą, najbardziej zrozumiałą ojczyzną; myśl, że w życiu trzeba będzie po raz drugi „opuścić wszystko”, by pójść za Panem, nie przyszła mi nigdy do głowy i spadła na mnie jak piorun*¹⁹.

Po odejściu z towarzystwa von Balthasar znalazł się można powiedzieć na ulicy²⁰. Musiał znaleźć miejsce gdzie mógłby żyć, gdyż jego obecność w Bazylei nie była mile widziana. Biskup diecezji Chur pozwolił mu na sprawowanie Mszy Świętej a potem na słuchanie spowiedzi – w ten sposób mógł na nowo podjąć się prowadzenia rekolekcji. W ten sposób mógł znaleźć środki do życia (dopiero 2 lutego 1956 roku, na prośbę przyjaciół związaną z jego pięćdziesiątymi urodzinami, został inkardynowany do diecezji Chur).

Ta trudna sytuacja jednak nie zniechęciła go, a chyba nawet pobudziła, do jeszcze większego zaangażowania w gościnne wykłady. Natychmiast udaje się z wykładami do Niemiec. Ma odczyty w Tübingen, Bonn, Bad Honnef, Maria Laach (gdzie na ręce abata odnawia swe śluby zakonne nigdy nie chciał być zwolniony z tego zobowiązania), Andernach, Koblenz, Neuwied, Cologne, Essen, Münster, Paderborn, Stuttgart. Następnie z wykładami odwiedza: Freiburg, Bonn, Walberberg, Cologne, Düsseldorf, Hannover, Hemburg, Kiel, Göttingen, Marburg, Heidelberg, Baden-Baden a latem 1952 miał wykłady na różnych niemieckich uniwersytetach. W tym też czasie pisze dzieła, z których niektóre wyznaczają kierunek jego teologicznych dociekań²¹.

Dynamika jego duszpasterskich zaangażowań bardzo szybko dała odczuć się we znaki. Z początkiem lat pięćdziesiątych zdrowie von Balthasar pogarsza się do tego stopnia, że w 1957 roku musi oddać się półrocznej kuracji. Jednak wykryta leukemia będzie w bolesny sposób dotrzymywać mu kroku już przez całe życie. Te doświadczenia jednak nie zniechęcają go i nie pozabawiają zapału do pracy. W 1959 roku zostaje wydana poprawiona *Theologie der Geschichte*, w 1960 roku rozpoczyna pisanie serii: *Skizzen zur Theologie*, zaś w 1961 roku rozpoczyna pisanie swego monumentalnego Tryptyku publikując pierwszy tom *Herrlichkeit*²².

¹⁹ Hans Urs von Balthasar, *Erster Blick auf Adrienne von Speyr*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1968, 38, op.cit w E. Piotrowski, *Teodramat*, Kraków: WAM, 1999, 10.

²⁰ Por. A *Sketch of ...*, 23.

²¹ *Der Laie und der Ordenstand*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1948; *Theologie der Geschichte*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1950; *Karl Barth. Darstellung und Deutung seiner Theologie*, Olten-Köln, 1951; *Schleifung der Bastionen. Von der Kirche in dieser Zeit*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1952; *Das betrachtende Gebet*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1955 oraz *Die Gottesfrage des heutigen Menschen*, Wien 1956.

²² *Theologie der Geschichte. Neue Fassung*, Einsiedeln: Johannes Verlag 1959; *Verbum Caro. Skizzen zur Theologie I*, Einsiedeln 1960; *Sponsa Verbi. Skizzen zur Theologie II*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1960; *Herrlichkeit. Eine theologische Ästhetik*, Bd I: *Schau der Gestalt*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1061; *Herrlichkeit. Eine theologische Ästhetik*, Bd II: *Fächer der Stile*, Teil 1: *Klerikale Stile*, Teil 2: *Laikale Stile*, Einsiedeln 1961.

Następne lata to wprost niewiarygodna praca pisarska. Powstają wciąż nowe publikacje²³. Powstaje *Das Ganze im Fragment*; *Glaubhaft ist nur Liebe, Rechenschaft, Cordula* oraz kolejne tomy *Herrlichkeit* i *Skizzen zur Theologie*.

W tych latach upada na zdrowiu Adrienne von Speyr. Towarzyszy jej von Balthasar bardzo często notując jej medytacje do ksiąg Pisma Świętego. Przez trzy lata Adrienne pozostała niewidoma a pełni kielich cierpienia dołała choroba nowotworowa. Z tego świata odchodziła bardzo powoli i dręczona ogromnym cierpieniem. Zmarła nocą, 17 września 1967 roku – było to kolejne rozdarcie w życiu von Balthasara. Zaraz po jej śmierci von Balthasar publikuje *Erster Blick auf Adrienne von Speyr*.

Tak wyczerpująca praca powoduje, iż zdrowie von Balthasara coraz bardziej upada. Wyteża wszystkie siły, aby ukończyć *Herrlichkeit* oraz rozpoczętą pracę nad drugą częścią Tryptyku *Theodramatik*. Do tego jeszcze w tych latach publikuje *Theologie der drei Tage, Einfaltungen, Klarstellungen, In Gottes Einsatz leben, Die Wahrheit ist symphonisch* oraz czwarty tom *Skizzen zur Theologie*²⁴.

Połowa lat siedemdziesiątych naznaczona jest długą chorobą, po przebyciu której von Balthasar wyznaje, iż praca intelektualna przychodzi mu coraz trudniej. Jednak i w tym czasie niezłomnie publikuje pomniejsze dzieła takie jak *Katbolisch*, monografię o Henri de Lubacu oraz *Neue Klarstellungen* i *Kennt uns Jesus – kennen wir ihn?*, ale cały jego wysiłek ukierunkowany jest na ukończenie *Theodramatik*²⁵.

Na przełomie roku 1980/81 von Balthasar poddał się operacji katarakty, po której musiał się *nauczyć na nowo patrzeć*. Ostatnie lata jego życia także oddane były pracy. Praktycznie do ostatnich swoich dni pracował i pomimo obiektywnych trudności planował kolejne publikacje. Wystarczy tylko zaznaczyć, iż od 1980 do 1988 roku ukończył drugą część swego Tryptyku, *Theodramatik* i napisał trzy tomy trzeciej części, *Theologik*. Jeśli do tego dodamy kolejny tom

²³ *Das Ganze im Fragment. Aspekte der Geschichtstheologie*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1963; *Glaubhaft ist nur Liebe*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1963; *Herrlichkeit. Eine theologische Ästhetik*, Bd. III: 1: *Im Raum der Metaphysik*, Teil 1: *Altertum*, Teil 2: *Neuzeit*, Einsiedeln 1965; *Rechenschaft* 1965, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1965; *Cordula oder der Ernstfall*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1966; *Herrlichkeit. Eine theologische Ästhetik*, Bd. III 2, Teil 1: *Alter Bund*, Einsiedeln 1966; *Spiritus Creator. Skizzen zur Theologie III*, Einsiedeln 1967.

²⁴ *Theologie der drei Tage*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1969; *Herrlichkeit. Eine theologische Ästhetik*, Bd. III 2, Teil 2: *Neuer Bund*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1969; *Einfaltungen. Auf Wegen christlicher Einigung*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1969; *Klarstellungen. Zur Prüfung der Geister*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1971; *In Gottes Einsatz leben*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1971; *Die Wahrheit ist symphonisch. Aspekte des christlichen Pluralismus*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1972; *Theodramatik I. Prolegomena*, Einsiedeln: Johannes Verlag 1973; *Pnaua und Institution. Skizzen zur Theologie IV*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1974.

²⁵ *Katbolisch*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1975; *Henri de Lubac. Sein organisches Lebenswerk*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1976; *Theodramatik II, Die Personen des Spiels*, Teil 1: *Der Mensch in Gott*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1976; *Theodramatik II, Die Personen des Spiels*, Teil 2: *Die Personen in Christus*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1978; *Neue Klarstellungen*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1979; *Kennt uns Jesus – Kennen wir ihn?*, Freiburg-Basel-Wien, 1980; *Theodramatik III. Die Handlung*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1980.

Skizzen zur Theologie oraz inne pomniejsze publikacje, ilość napisanych przez niego dzieł wydaje się wprost niewiarygodna²⁶.

Na początku czerwca 1988 roku von Balthasar przebywał w Madrycie na międzynarodowym zjeździe *Przeglądu Communio*. Tam zastała go wiadomość o nominacji na kardynała. Wycieńczony chorobą i pracą przyjął tę wiadomość w posłuszeństwie. Miał jednak przeczucie, iż *niebo* ma inne plany. Z Madrytu udał się do Rzymu, by przymierzyć kardynalski strój. Potem wrócił do domu. Rankiem 26 czerwca 1988 roku, przygotowując się do sprawowanie Mszy Świętej, odszedł do Pana – w ciszy i niezauważeniu – tak jak jego duchowy ojciec, św. Ignacy²⁷.

SPOTKANIA

Hans Urs von Balthasar od wczesnych lat obracał się w towarzystwie, które wpływało na jego osobowościowy i kulturowy rozwój. Jak już wspomnieliśmy, swe dziecięce lata spędził w dużej mierze w pensjonacie babki w Felsbergu. Już wtedy wpojono młodemu Hansowi, iż człowiek rozwija się, myśli i przede wszystkim poszukuje, zawsze będąc w relacji do drugiego człowieka. Geniusz von Balthasara został ukształtowany przez osobiste bądź literackie spotkania. Oczywiście nie wszystkie postacie w tej samej mierze wycisnęły niezatarte piętno na osobowości von Balthasara. Ogromna byłaby lista osób, z którymi spotykał się teolog z Bazylei. Rudolf Allers, wiedeński lekarz, psychiatra i filozof ukazał mu piękno miłości bliźniego i ludzkiej egzystencji; wykłady Hansa Eibla o Plotynie przekazały mu pojęcie bytu jako *bonum diffusivum sui*; Romano Guardini podpowiedział mu ciekawą możliwość skonfrontowania poglądów Liekegaarda i Nietzschego; studium niemieckiego idealizmu (późny Fichte, Novalis, Hölderin, Goethe) ukazały mu świat promieniejący Bogiem; lektura dzieł Paula Claudela dała mu poczucie świata jako horyzontu dramatycznej gry człowieka z Bogiem; u pisarzy: Cherlesa Péguy'a, Georgesa Benanosa, Reinholda Schneidera dostrzegł napięcie pomiędzy Ewangelią a światem; od *małej* Teresy z Lisieux nauczył się doceniania *obiektywnego posłania*, które

²⁶ „Du krönst das Jahr mit Huld”. *Radiopredigten*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1982; *Theodramatik IV. Das Endspiel*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1983; *Leben aus dem Tod. Betrachtungen zum Ostermysterium*, Freiburg, Basel, Wien, 1984; *Christlich meditieren*, Freiburg-Basel-Wien, 1984; *Unser Auftrag. Bericht und Entwurf. Einführung in die von Adrienne von Speyr gegründete Johannesgemeinschaft*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1984; *Theologik I. Die Wahrheit der Welt*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1985; *Theologik II. Wahrheit Gottes*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1985; *Was dürfen wir hoffen?*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1986; *Homo creatus est. Skizzen zur Theologie V*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1986; *Prüfet alles – das Gute behaltet*, Ostfildern, 1986; *Theologik III. Der Geist der Wahrheit*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1987; *Epilog*, Einsiedeln: Johannes Verlag, 1987; *Kleiner Diskurs über die Hölle*, Ostfildern, 1987, oraz opublikowane po śmierci von Balthasara *Credo, Meditationen zum Apostolischen Glaubensbekenntnis. Einführung von Medard Kehl*, Freiburg, Basel, Wien, 1989; *Du hast Worte ewigen Lebens. Schriftbetrachtungen*, Einsiedeln-Trier, 1989; *Mein Werk – Durchblicke*, Einsiedeln-Freiburg, 1990.

²⁷ Por., A *Sketch of von Balthasar's Life*, 42, oraz *Theologia Creativa*, 41.

ma pierwszeństwo przed wszelką psychologią²⁸. Należy jednak wyróżnić kilka postaci, które odegrały szczególną rolę w kreowaniu się teologicznej osobowości von Balthasar'a. Są to bez wątpienia: Erich Przywara, Karl Barth, Henri de Lubac i Adrienne von Speyr.

a. Erich Przywara (1889-1972)

Erich Przywara nie był nigdy nauczycielem von Balthasara (żył w Monachium). Pierwsze spotkanie miało miejsce podczas studiów filozoficznych, które von Balthasar odbywał w Pullach w latach 1931-1933. Potem ich wzajemne spotkania miały miejsce prawie każdego roku w Monachium gdzie von Balthasar spędzał letnie wakacje i dokąd przybył z Fourvière, by kontynuować pracę nad *Apokalipse*. Kolejną okazją, by spotkać Przywarę był dla von Balthasara jego dwuletni pobyt w Monachium przy okazji pracy na rzecz prestiżowego jezuickiego czasopisma *Stimmen der Zeit*, w latach 1937-1939²⁹. Pomiędzy tymi dwoma osobami nawiązała się prawdziwa przyjaźń. W pewnym okresie swego życia von Balthasar wyzna, iż jedynym człowiekiem, który rozumiał jego aspiracje, niepokoje był właśnie Przywara. Gdy ten ostatni popadnie w chorobę nerwową von Balthasar będzie przy nim nawet, jeśli był to dla nie go czas podejmowania bardzo trudnej i decyzji o opuszczeniu Towarzystwa Jezusowego.

Przywara nauczył go jak podchodzić do studiowania poszczególnych dziedzin naukowych, a szczególnie filozofii scholastycznej. A mianowicie z pewnego rodzaju metodologicznego dystansu tak by, zachować wolność i niezależność własnego poznania i osądu, aby potem konfrontować filozofię scholastyczną z myślą Augustyna, Tomasza, Hegla, Schelera oraz Heideggera – sposób tak bardzo charakterystyczny dla Przywary³⁰.

W 1932 roku Przywara opublikował swe kluczowe dzieło *Analogia Entis*, które zapewne wypłynęło na poglądy teologa z Bazylei. W swych poszukiwaniach Przywara zamierza uzasadnić metafizykę tomistyczną, wychodząc od doświadczenia świata jako obiektywnej rzeczywistości. Złożoność struktury ontologicznej przejawia się w powstawaniu dwubiegunowych napięć pomiędzy *istotą a istnieniem* oraz *Stwórcą a stworzeniem*. Te dychotomie istniejącą w świecie Przywara określił jako *analogia entis*. Terminem tym filozof pragnie podkreślić fakt, iż rzeczywistość stworzenia wykazuje w swych nakładających się na siebie poziomach zarówno podobieństwo, jak i jego brak w odniesie-

²⁸ I. Bokwa, *Trynitarno-Chryzologiczna interpretacja eschatologii w ujęciu Hansa Ursa von Balthasara*, Radom: Ave, 1998, 36n. Dla tego zagadnienia por., K.T. Wencel, *Teologia Chwały*, 76-91. E. Piotrowski, *Teodramat*, 8-10 oraz P. Henrici, Hans Urs von Balthasar: His Cultural and Theological Education, w *The Beauty of Christ*, Edinburgh: T&T Clark, 10-22.

²⁹ Por., *A Sketch of von Balthasar's Life*, 13 (tłum. wł).

³⁰ Por., Hans Urs von Balthasar, *Przyjeżdźcie wszyscy*, 9, op.cit w *A Sketch*, 13.

niu do Boga. Tak postawione twierdzenie uzasadnia, dzięki istniejącemu *podobieństwu* pozytywność tego, co doczesne; świat w swojej skończoności jest odbiciem Boga-Stwórcy, co stanowi o jego godności. Jednocześnie jednak ze względu na fakt, iż jest on nieustannie „podtrzymywany” w istnieniu przez absolut, co jest wynikiem ontycznego *niepodobieństwa*, stworzenie winno nieustannie otwierać się na horyzont transcendentny Boga. Jak to wyraża Sobór Laterański IV (1215) podobieństwo pomiędzy Bogiem a światem jest znacznie mniejsze aniżeli zasadnicze niepodobieństwo? Dlatego Stwórca musi pozostać dla człowieka nieodgadnioną rzeczywistością, tajemnicą, której nie będzie w stanie zrozumieć. Znajduje tu swe zastosowanie zasada wyśtosowana przez Augustyna : *Deus semper maior*³¹.

Teolog z Bazylei stara się podążać drogą wskazaną przez Przywarę, lecz zachowuje swoją odrębność. Podczas gdy Przywara akcentuje sprzeczność, nie-identyczność „pochłaniającą” rzeczywistość, von Balthasar pozostaje przy twierdzeniu afirmującym zasadniczą pozytywność rzeczywistości skończonej³². Akcentuje on zasadnicze pierwszeństwo objawiającego się Boga i wtórny charakter zawierający się w odpowiedzi człowieka. Miarą bowiem odniesienia się stworzenia do Stwórcy jest odwrotne odniesienie się Boga do człowieka. Balthasar kontempluje ogrom Bożej miłości, która pochylając się ku człowiekowi, umożliwia mu wspinanie się ku Bogu. *Wspinanie się człowieka ku Bogu osiąga cel wyłącznie w schyleniu się Boga ku człowiekowi*³³.

Analogia bytu służy von Balthasarowi ukazaniu związku pomiędzy Trójcą immanentną i ekonomiczną. Najbardziej objawia się on w kenozie krzyża. Bezwarunkowemu wydaniu się Chrystusa na śmierć odpowiada wewnątrztrynitarnie „wyzucie się” Ojca i całkowite podarowanie się Synowi. Krzyż staje się manifestacją istoty Boga jako powodowanego miłością wydania siebie. Akt intertrynitarny i akt ekstrtrynitarny różne postaci jednego i tego samego ruchu. Wzajemne powiązanie krzyża, wcielenia i Trójcy Świętej pozwala przedstawić relację pomiędzy bytem a objawieniem Boga³⁴. Takie postawienie problemu oznacza zdystansowanie się von Balthasara do Przywary, skłaniającego się ku teologii skrajnie *negatywnej*³⁵, której pomiędzy krzyżem a Trójcą Świętą istnieje niepodobieństwo (*dissimilitudo*). O teologii von Balthasara można powiedzieć, iż analogię bytu interpretuje on jako analogię miłości³⁶.

³¹ K.T. Wencel, *Teologia Chwały*, 77-78.

³² I. Bokwa, *Trynitarno-Chrystologiczna...*, 40.

³³ *Ibid.*, 40.

³⁴ Por., T. Krenski, *Hans Urs von Balthasar. Das Gottesdrama*, Mainz 1995, op.cit w *ibid.*, 41.

³⁵ Hans Urs von Balthasar, *Unser Auftrag...*, 32, op.cit w *ibid.*, 41.

³⁶ Por., M. Lochbrunner, *Analogia Caritatis. Darstellung und Deutung der Theologie Hans Urs von Balthasar*, Freiburg-Basel-Wien, 1981, op.cit w *ibid.*, 41.

b) Karl Barth (1886-1968)

To, co łączyło tych dwóch teologów to nie tylko zamiłowanie do teologii, ale także ich wzajemne zauroczenie się muzyką, w szczególności muzyką Mozarta.

Elementem łączącym myśl obu tych teologów był szacunek dla scholastyki. Balthasar umieszcza teologię Bartha pomiędzy neoprotestantyzmem a katolicyzmem³⁷. Korzysta z myśli reformowanego teologa, podkreślając jego wierność w stosunku do podstawowych założeń rozwijanej przez siebie teologii³⁸.

Wypracowane przez Przywarę pojęcie *analogia entis* jest dla protestanckiego teologa nie do przyjęcia. We wczesnym okresie swych poszukiwań wyznawał zdecydowanie założenia teologii „dialektycznej”, głosząc totalny rozdział pomiędzy Bogiem a światem. Polemika Bartha z katolicyzmem, znajduje swe zakorzenie właśnie w pojęciu analogii bytu, miała – jego zdaniem – uchronić naukę chrześcijańską przed popadaniem w naturalizm. Dla von Balthasara zaś analogia w wymiarze ontologicznym daje jedyną szansę uprawiania teologii jako takiej. Chroni ona bowiem z jednej strony myśl chrześcijańską przed pokusą panteizmu; z drugiej zaś strony nie pozwala jej popaść w rozdzwięk skrajnej dialektyki³⁹.

Od Bartha pochodzi przekonanie von Balthasara, że mająca swój ośrodek w chrystologii teologia osiąga swój szczyt w wydarzeniu krzyża. Najpełniej, ostatecznie i nieodwołalnie Bóg wypowiedział się poprzez krzyż. Dlatego teologia nie może wyruszać od abstrakcyjnych stwierdzeń chrystologii chalcedońskiej czy dogmatu trynitarnego. Teologia posłuszeństwa Syna w stosunku do Ojca, jaka rozwija von Balthasar, została również zaczerpnięta od Bartha. Na krzyżu ludzkie posłuszeństwo Jezusa stanowi odblask doskonałej miłości łączącej Ojca z Synem w mocy Ducha⁴⁰.

Miejszem maksymalnego zbliżenia obu teologów jest refleksja chrystologiczna rozwijana wokół trzech zasadniczych zagadnień: wcielenia, krzyża oraz teologii dziejów. Wychodząc od zagadnienia wcielenia, jako otrzymanego pełnomocnictwa interpretacji Ojca przez Syna, podkreślone zostają niezwykle roszczenia Jezusa o charakterze eschatologicznym. Jezus jest bramą zbawienia dla każdego z ludzi. Absolutne roszczenie Chrystusa, zdaniem Bartha, znajduje swe zwieńczenie w wydarzeniu krzyża oraz zmartwychwstania. „Chrystopologiczna koncentracja” (*christologische Konzentration*), pojęcie przyjęte przez von Balthasara od protestanckiego teologa, ma swe jądro w rzeczywistości krzyża⁴¹.

³⁷ J. Naduvilekut, *Christus der Heilsweg. Soteria als Theodrama im Werk Hans Urs von Balthasar*, St. Ottilien, 1987.

³⁸ Por., Hans Urs von Balthasar, *Karl Barth. Darstellung und Deutung seiner Theologie*, op.cit w *Trynitarno-Chrystopologiczna...*, 42.

³⁹ Por., *Teologia Chwały*, 82.

⁴⁰ Por., *Trynitarno-Chrystopologiczna...*, 43.

⁴¹ Por., *Teologia Chwały*, 83.

Wychodząc od tych zagadnień von Balthasar wypracowuje swoją własną teologię dziejów. Ona to postrzega Chrystusa jako *Universale concretum* historii świata.

c) Henri de Lubac (1896-1991)

Był on osobą bliską von Balthasarowi przez całe jego życie. Była to przyjaźń do śmierci, bazująca na wzajemnym podziwieniu i wdzięczności. Henri de Lubac, tylko dziewięć lat starszy od teologa z Bazylei, nigdy nie był jego nauczycielem. Żyjąc razem w Fourvière, de Lubac otworzył na von Balthasara swe serce, całą wielką wiedzę oraz kolekcje patrystycznych pism. On to właśnie wprowadził von Balthasara w Ojców Kościoła, w których to teolog z Bazylei, raczej niż na pustyni neoscholastyizmu, odkrył prawdziwą teologię. Henri de Lubac zgadzał się z w właściwym von Balthasarowi, odrzuceniu sposobu postrzegania rzeczywistości poprzez niezależne od siebie poziomy lub hermeneutyczne przedziały – naturę i łaskę⁴².

Spotkanie von Balthasara z Henri de Lubakiem miało wpływ na ukształtowanie się jego eklezjologii. *Nouvelle Théologie*, na czele której stanął de Lubac, podjęła zasadnicze zagadnienia, jak stosunek Boga i człowieka, łaski i natury, zbawienia i stworzenia. Natura ludzka przejawia wewnętrzne dążenie do spotkania z Bogiem, a dusza jest *naturalnie chrześcijańska* (*anima naturaliter christiana*)⁴³. Człowiek dąży do oglądania Boga w wieczności. W tym dążeniu może on przyjąć swoje zbawienie jedynie jako czystą łaskę, to znaczy zupełnie nie zasłużony dar z ręki Boga. Wyłącznie gotowość i otwartość, poprzez które człowiek pozwala się kochać Bogu dobrowolnie ofiarowaną przez Niego miłością, należą do ludzkiej powinności zapewniającej zbawienie⁴⁴.

W 1938 roku Henri de Lubac wydał jedno ze swoich najważniejszych dzieł *Catholicisme*, które von Balthasar przetłumaczył na język niemiecki w 1943 roku. Dzieło to było bardzo cenione przez teologa z Bazylei. Odnajdywał w nim idee chrześcijańskiego uniwersalizmu, wypowiedzianą na nowo przy pomocy Ojców Kościoła. Powszechna zbawcza wola Boga nie pozwala uczynić z Kościoła społeczności wybranych, która zamykałaby się w sobie, nie głosząc światu Ewangelii zbawienia.

Otrzymane od Henri de Lubaca impulsy eklezjologiczne zaowocują w działalności von Balthasara założeniem świeckiego instytutu (Johannesgeme-

⁴² Por., *The Beauty of Christ*, 15 (tł. tł). Tak wspomina von Balthasar czas swoich teologicznych studiów: *Dobrze, że w domu był de Lubac. On wskazał nam drogę, ponad scholastyzmem, do Ojców Kościoła i bożnie udzielił nam swoich zapisków. Podczas gdy inni grali w piłkę, Daniélou, Bouillard, i ja oraz kilku innych (nie było już z nami Fessard) skupiali się na myśli Orygenesza, Grzegorza z Nyssy i Maksymusa. Napisałem książkę o każdym z nich, w *Prifjet alles*, 9 op.cit w A Sketch of von Balthasar's Life, 13.*

⁴³ Por., *Trynitarno-Chrystologiczna...*, 45.

⁴⁴ Por., Henri de Lubac, *Paradoxy i nowe paradoxy*, Kraków, 1995, 65-74, op.cit w *Teologia Chwały...*, 85.

inschaft 1945), wydawnictwa (Johannes Verlag 1947) oraz międzynarodowego przeglądu teologicznego „Communio” (1974)⁴⁵.

d) Adrienne von Speyr (1902-1967)

Przedstawiając postać teologa z Bazylei, nie można pominąć Adrienne von Speyr, kobiety, która wywarła a niego największy wpływ. Można pokusić się o stwierdzenie, iż od roku 1940, zarówno życie jak i twórczość von Balthasara, ulegają zmianie. Pierwszego listopada 1940 Adrienne von Speyr przyjmuje chrzest, do którego przygotował ją von Balthasar. Od tego dnia pomiędzy nimi nawiązuje się dożgonna przyjaźń⁴⁶.

Całość twórczości von Balthasara, poza wpływami filozoficznymi i patrystycznymi, naznaczona jest tak wielkim wpływem von Speyr, iż trudno jest obecnie ustalić, co jedno drugiemu zawdzięcza. Balthasar zawsze stanowczo sprzeciwiał się oddzielaniu jego dzieła od von Speyr. *Adrienne ukazała drogę idącą od Ignacego do Jana, w ten sposób kładąc podstawę dla większości prac opublikowanych przeze mnie po 1940 roku. Jej i mojego dzieła nie można rozdzielać ani w sensie psychologicznym, ani filozoficznym, gdyż stanowią dwie połowy całości, której ośrodkiem jest jedno centralne założenie*⁴⁷.

W dniu 15 października 1945 roku współpraca pomiędzy von Balthasarem a von Speyr ukonkretniła się poprzez założenie żeńskiej gałęzi Wspólnoty Świętego Jana. Od tego czasu osoba von Balthasara będzie nierozzerwalnie związana z Adrienne.

Współdziałając z myślą Adrienne von Speyr, von Balthasar ubogacił między innymi teologię paschalną takimi pojęciami jak: doświadczenie porzucenia Jezusa przez Ojca na krzyżu, trynitarny wymiar krzyża, Wielka sobota jako *hiatus* pomiędzy Wielkim Piątkiem a Niedzielą Zmartwychwstania, zstąpienie zmarłego Chrystusa do piekła jako ostateczna konsekwencja wcielenia⁴⁸.

Warto wspomnieć również o pozostałych elementach wspólnych myśli von Speyr i von Balthasara. Są nimi z całą pewnością uniwersalny charakter chrześcijaństwa, a zatem powszechność misji Kościoła, który znalazł swe odbicie w rozwijanej przez teologa z Bazylei eklezjologii. Dzieł takie jak *Schleifung der Bastionen* oraz *Katbolisch* najlepiej o tym zaświadcniają⁴⁹.

Ich przyjaźń dla wielu była okazją do plotek i wyciągania błędnych wniosków. Wydaje się, iż nawet dzisiaj, w niektórych kręgach mówi się, co jest

⁴⁵ Por., *Trynitarno-Chrystologiczna...*, 46.

⁴⁶ Por., E. Piotrowski, *Teodramat...*, 10.

⁴⁷ Por., *Rachenschaft...*, 35, op.cit w *Teologia Chwały...*, 88.

⁴⁸ Por., *Trynitarno-Chrystologiczna...*, 48.

⁴⁹ Por., *Teologia Chwały...*, 91.

wyrazem kompletnego niezrozumienia postaci von Balthasara, iż gdyby nie znajomość z von Speyr, geniusz teologa z Bazylei rozwinąłby się jeszcze lepiej⁵⁰.

Adrienne von Speyr była, jak się wydaje (a o czym von Balthasar jest całkowicie przeświadczony), obdarzona szczególną misją w Kościele i – co jest sprawą naturalną – potrzebowała księdza przyjmującego jej wizję z teologiczną konsekwencją i dziecięcą ufnością. Takim okazał się von Balthasar, a dla jego teologicznej twórczości zadanie to miało być najpotężniejszym zaczynem. (...) W takim kontekście należy wspomnieć o szczególnym i decydującym wpływie von Speyr na treść *Theodramatik*, a przede wszystkim na czwarty tom, noszący tytuł *Das Endspiel*. Przeogromna ilość cytatów z jej dzieł obecna w tym tomie jest najlepszym tego dowodem. O prezentowanych tam koncepcjach von Balthasar mówi wprost – *nasza teologia*⁵¹.

TEOLOGICZNA METODA HANSA URSY VON BALTHASARA

Czy można uchwycić lub zdefiniować sposób, w jaki von Balthasar odnosił się do teologii, filozofii i literatury? Jego twórczość daleka jest od akademickiego sposobu myślenia i postrzegania, a w tym samym czasie nie traktuje pobieżnie podejmowanych zagadnień. Podstawowym czynnikiem utrudniającym ujęcie metody, którą posługiwał się von Balthasar jest ogrom opublikowanych dzieł. Gdyby teolog z Bazylei w ten sam, ściśle określony sposób, odnosił się do każdego podjętego przez siebie problemu, ujęcie jego metody byłoby zadaniem relatywnie łatwym. Wydaje się jednak, iż von Balthasar świadomie unikał jakiegokolwiek ujęcia jego myśli w skryształizowany system. Zauważa się, iż w jego pismach przeważa zastosowanie metafory nad abstrakcją oraz preferuje się bardziej język literacki niż styl naukowy. Na czym więc, miałyby polegać jego teologiczna metoda?

a) *Okrężająca struktura myśli*

Gdy czytamy dzieła von Balthasara bardzo łatwo możemy wyciągnąć z naszej lektury błędny wniosek, a mianowicie, że jest ona pełna zbędnych powtórzeń. Tak jednak nie jest. We wszystkich poruszanych przez siebie zagadnieniach von Balthasar pragnie czerpać rozwiązania i wyciągać wnioski z tego samego, nigdy niewysychającego – źródła – z kontemplacji postaci (formy, charakteru) Jezusa Chrystusa. Dlatego też styl, który możemy nazwać

⁵⁰ Doskonałym uzupełnieniem dla tego zagadnienia może być lektura następujących artykułów: J. Roten, *The Two halves of the Moon*, w *Hans Urs von Balthasar: His Life and Work*, 65-86. Oraz w tym samym tomie: rozmowa z C. Capol i M. Gisi, *The Community of St. John*, 87-101.

⁵¹ Por., *Theodramatik IV*..., 11, op.cit w *Theodramat*..., 12.

teologiczną metodą von Balthasara, posługuje się metoda fenomenologii zaś argumentuje swe twierdzenia na sposób spirali.

Obracająca się wokół centrum myśl von Balthasara odnosi się ustawicznie do tych samych współrzędnych. Zabieg ten można z powodzeniem uznać za przejaw wierności anzelmiańskiej zasadzie: *fides quaerens intellectum*. (...) podstawowym elementem myśli von Balthasara pozostaje obchodzenie obrazu różnych stron, ustawiczne zbliżanie się do niego, dające w efekcie systematyczne, myślowe rozwinięcie w formę kołowej struktury myślenia. Wynikiem tych działań jest podkreślenie autentyczności oglądanej postaci, ukazującej się oglądającemu jako obejmujące całość wydarzenie⁵².

b) *Einfaltung-Entfaltung*

Tą cykliczną, rozwijającą się w formie spirali metodę, charakteryzują dwa ruchy: *Einfaltung* – od peryferii ku centrum oraz *Entfaltung* – od centrum ku peryferii. Wydaje się jednak, że tendencją dominującą jest tendencja dośrodkowa, skierowana ku jednemu jedyńemu Centrum, jakim jest Bóg w Jezusie Chrystusie. Teologia von Balthasara odznacza się bowiem zdecydowana tendencją homocentryczną: cała rzeczywistość ma swój początek w Chrystusie, a tym samym w Trójcy Świętej i wszystko zbiega się ku temu centralnemu wydarzeniu. W ten sposób stara się on dokonać odnowy teologii, która w formie neoscholastyki utraciła świadomość jednoczącego centrum, jakim jest chrześcijańskie objawienie, wprowadzając podziały, niekiedy wręcz antagonizmy, i dzieląc całość teologii na wiele odrębnych dziedzin⁵³.

W centrum zainteresowań teologicznej metody von Balthasara stoi *Absolutum Concretissimum*, osobowe wydarzenie Jezusa Chrystusa, Miłości Trynitarniej, ukrzyżowanej dla nas (...). Pomiedzy *Einfaltung* a *Entfaltung* istnieje wewnętrzna łączność, ustanowiona na zawsze przez Chrystusa jako centrum objawienia Boga i zbawienia człowieka (...). W układzie *Einfaltung* – *Entfaltung* Balthasar świadomie akcentuje element pierwszy, polegający na *zwijaniu* rozproszonej rzeczywistości ku Jezusowi Chrystusowi. W Nim jako centrum kołowy ruch *zwijania* osiąga swój cel. Jest nim oblicze Jezusa Chrystusa, w którym odbija się chwała Boża (2 Kor 4, 6)⁵⁴.

c) *Chrystologia odgórna*

Teologiczna *metoda* von Balthasara to nie tylko wzajemne przemieszczanie się centrum – peryferia, ale także ruch z *góry* ku *dolowi*. To w Chrystusie

⁵² Por., *Trynitarno-Chrystologiczna...*, 51.

⁵³ *Ibid.*, 51.

⁵⁴ *Ibid.*, 52-53.

ukazuje się w całej pełni inicjatywa Boga, działającego *odgórnie*, od siebie ku światu. Jest to Boża *katalogia*: jej pierwszym miejscem jest sam Bóg i ustalone przez Niego, objawione w Chrystusie określenie siebie jako istoty trójjedynej, adresatem zaś – poszukujący spełnienia świat i człowiek. Z całą pewnością czołowym motywem teologii von Balthasara jest *świętość* Boga, Boskie *Prius* czy też *Maius* – Jego zstąpienie w Synu ku światu i człowiekowi (...). z tego teologicznego faktu wynikają, według von Balthasara, konkretne konsekwencje dla teologii. Nie może ona zmieniać kierunku i wychodzić od człowieka, gdyż ma ona być naśladowaniem drogi zstępowania. Teolog z Bazylei nie godzi się na jakąkolwiek możliwość łączenia w teologii drogi odgórnej z oddolną⁵⁵.

Katalogiczne wyjaśnianie Boga przez siebie samego umożliwia dopiero właściwe zrozumienie sensu stworzenia, grzechu, wcielenia i krzyża. W takiej teologii w pełnym blasku świecie bóstwo Chrystusa, natomiast problematyczna wyjawia się być kwestia Chrystusowego człowieczeństwa⁵⁶.

d) *Schau der Gestalt*

Sprzeciwiając się wyabstrahowanym systemom teologicznym, von Balthasar powraca do źródła objawienia. Czyni to przy pomocy metody fenomenologicznej, która ma za zadanie zbierania w pełni wszystkich momentów doświadczenia. Swoją metodę określa mianem teologicznej estetyki (...). Estetyka teologiczna stanowi syntezę teologicznej metody teologa z Bazylei. Swoją teologię fundamentalną określa jako *naukę o postrzeganiu* zaś teologię dogmatyczną *nauką o zachwyceniu*, a obie razem konstytuują *teologiczną estetykę*. Przedmiotem materialnym teologii nie jest więc *sacra pagina*, lecz objawienie – sam objawiający się Bóg. Natomiast przedmiot formalny teologii stanowi oś postaci Objawienia, sprawiąca ukazanie się Boga w Jego Bóstwie, w Jego chwale: Boga jako Boga⁵⁷.

Zastosowanie w metodologii teologicznej kategorii estetycznych jest próbą uchronienia teologii przez zbyt ostro rysującymi się w jej łonie tendencjami racjonalistycznymi. Nie oznacza to jednak popadania w irracjonalizm, ale jest swoistego rodzaju opowiedzeniem się za niezgłębiającą tajemnicą Boga objawionego w Chrystusie. Zachodzi tutaj sytuacja podobna do oglądania dzieła sztuki, do którego należy zbliżyć się ze wszystkich stron, by ocenić i dostrzec jego rzeczywiste piękno⁵⁸.

⁵⁵ Ibid., 54.

⁵⁶ Por., *Ibid.*, 55.

⁵⁷ Por., *Ibid.*, 56-57.

⁵⁸ Por., S. Budzik, *Dramat odkupienia. Kategorie dramatyczne w teologii na przykładzie R. Girarda, H. U. von Balthasara i R. Schwaigera*, Tarnów: Biblos 1997, 130, op.cit w *Teologia Chwały...*, 93-93.

e) *Jaka metoda?*

Tak ujęta metoda spotkała się z pewnymi zarzutami. Pierwszy z nich dotyczy kwestii przydatności tejże metody do dydaktyki. Wydaje się, iż wypracowana przez von Balthasara metoda jest w ogromnej mierze owocem jego zachwycenia się literaturą i sztuką. Badając jego pisma spotykamy się z trudności polegającą na niemożności odróżnienia jego własnej opinii od poglądu cytowanych autorów. Kolejny zarzut dotyczy już osoby samego von Balthasara. Wielu teologów wzbrania się z nazwaniem von Balthasara dogmatykiem w klasycznym tego słowa znaczeniu. On sam zresztą nigdy siebie za takiego nie uważał. Był on raczej teologiem o przeogromnej encyklopedycznej wiedzy, podejmującym polemikę lub dialog z innymi nurtami. Wydaje się, iż angażując się w tego rodzaju dyskusje, ostre spory, cierpkie wymiany zdań, teolog z Bazylei nie zawsze trafnie wywodził swoje wypowiedzi, na czy cierpiała precyzja wysuwanych przez niego sądów i używanych pojęć. Również jego język i styl wypowiedzania się jest daleki od tego, jaki z reguły spotykamy w podręcznikach teologii. Lektura dzieł von Balthasara wymaga od czytelnika cierpliwości i sporej ilości czasu a nade wszystko gruntownego wykształcenia teologicznego, filozoficznego i historyczo-kulturowego. Dlatego też jego dzieła są raczej oceniane jako teologia dla elit stawiają one bowiem czytelnikowi konkretne i często niełatwe wymagania. Nie jest to teologia dla początkujących studentów teologii oczekujących precyzyjnego, syntetycznego i klarownego akademickiego wykładu⁵⁹.

ZAKOŃCZENIE

Niniejszy artykuł nie miał na celu zaprezentowania całości teologii i myśli Hansa Ursa von Balthasara. Byłoby to zbyt daleko posuniętą redukcją, gdyż nie sposób opisać i nakreślić myśli człowieka, który napisał około 85 książek, ponad 500 artykułów, ponad 100 tłumaczeń oraz zredagował 60 tomów pism Adrienne von Speyr. Chcieliśmy natomiast, niejako przeświecić życie, środowisko i niektóre kardynalne punkty jego teologii. Artykuł ten nie pretenduje do bycia przyczynkiem do oceny i osądu myśli teologa z Bazylei. Dlatego też w naszej pracy korzystaliśmy z już gotowych opracowań i monografii poświęconych myśli i twórczości von Balthasara.

Nasza praca miała na celu zaprezentowanie osoby szwajcarskiego teologa w 15 rocznicę jego śmierci oraz zbliżającą się w 2005 roku setną rocznicę jego urodzin.

⁵⁹ Por., *Trynitarno-Chrystologiczna...*, 65-67.

Przez całe swe życie von Balthasar podkreślał, iż Boga nie poznaje się tylko w bibliotece i akademickiej auli, ale że każde działanie i każde poznanie powinno zaczynać się kontemplacją. Twierdził, że teologię studiuje się na *kolanach* przed Bogiem. Hans Urs von Balthasar łączył w sobie wiarę i ufność dziecka z retoryką i błyskotliwością umysłu myśliciela. Z całą pewnością jego postać i dzieło mają wiele do zaoferowania dzisiejszemu Kościołowi i światu.

o. P. Chyła – wykładowca teologii dogmatycznej w seminarium Redemptorystów